

Nor izan zen Klementzia Richard?

Historian zehar beste hainbat emakumerekin askotan gertatu izan den moduan, nahikoa ezezaguna da Klementzia Richard zuberotarra. Bere argazkirik ez dugu inon aurkituko, eta liburuetan aipamenen bat edo beste badago ere, bere izena beti egon da Luis Luziano (Louis-Lucien) Bonaparte printze ezagunarekin lotuta.

Jarduera honetan, pertsonaia ezezagun honen inguruko datu batzuk ematen saiatuko gara, Joseba Aurkenerena idazlearen eta Luis Aranberri “Amatiño” kazetariaren azalpenetan oinarrituta.

Hauek dira egingo dituzun ariketak:

- Joseba Aurkenerenaren azalpenak entzun ahala, Klementzia Richarden bizitzari buruzko gertakariak ordenatu.
- Amatiñoaren azalpenak entzun ahala, galderen erantzun zuzena aukeratu
- Klementzia Richarden biografia idatzi.

A.- Klementzia Richarden biografia laburra Joseba Aurkenerenaren eskutik

<https://labur.euslyAZYv>

Audioa entzun ahala,
ordena itzazu kronologikoki
segidan dituzun gertakariak:

Joseba Aurkenerena

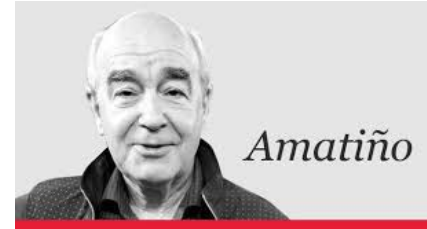
	Ordenatu (1-7)	
Bonaparte eta Klementzia printzearen lehen emazte Maria Anna Cecchi hil zenean ezkondu ziren.		
Bere aitaren lana zela-eta, leku batetik bestera mugitu zen Klementzia bere senideekin batera, eta horri esker ikasi zituen zenbait euskalki.		
Klementzia Bonaparteren etxera joan zen, bizitzera eta lan egitera.		
Bonapartek eta Klementziak bildu zituzten eskuizkribuak Nafarroako Aldundiari saldu zizkioten.		
Luis Luziano Bonapartek Euskal Herrira egin zituen bi bidaietako batean ezagutu zuten elkar Klementziak eta Bonapartek.		
Kepa Altonagak Klementziaren bizitzari buruzko zertzeladak jasotzen dituen Duvoisin kapitainaren malura liburua argitaratu zuen.		
1859ko otsailaren 11n jaio zen Klementzia Richard eta Luis Luziano Bonaparteren Louis-Clovis semea.		

B. Klementzia Richarden biografia laburra Luis Aranberriren eskutik

<https://labur.eus/NXJJT>

Segidan duzun entzungaian, Amatiñok xehetasun gehiago emango ditu Klementziaren eta Bonaparteren bizitzen gainean.

Audioa entzun ahala, aukera ezazu erantzun zuzena:

1.- Euskalkien azterketarako:

- a.- laguntzaile ugari izan zituen Bonapartek bere inguruan, gizon zein emakume.
- b.- laguntzaile bakar batekin egin zuen lan Bonapartek: Klementzia Richard zuberotarrarekin, hain zuzen ere.
- c.- hamar bat gizonezko laguntzaile izateaz gain, geroago bere emazte izango zen emakume batek ere lagundu zion Bonaparteri.

2.- Klementziak eta Bonapartek elkar ezagutu eta:

- a.- berehala maitemindu, ezkondu eta seme bat eduki zuten.
- b.- handik urtebetera, Londresera joan ziren, arrazoi profesionalak eta pertsonalak bultzatuta.
- c.- hasiera batean, printzea sorgor geratu zen Klementziaren xarma eta nortasunaren aurrean, adin-aldea zela-eta.

3.- Klementziak hizkuntza hauek menperatzen zituen:

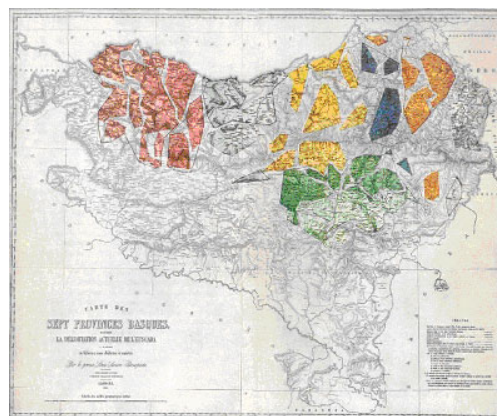
- a.- Frantsesa, euskara (hainbat euskalki), gaztelania eta ingelesa.
- b.- Gipuzkera, goi-nafarrera eta zuberera.
- c.- Frantsesa, gaztelania, ingelesa, zuberera, behe-nafarrera eta goi-nafarrera.

4.- Euskal dialektoen lehen mapa:

- a.- Klementziak bakarrik egin zuen, zalantzarik gabe, hark izan baitzuen prestakuntza egokia.
- b.- Ez zuen Bonapartek egin, ez baitzekien euskaraz hitz egiten.
- c.- Klementziak bideratu zuela uste da, bere izena inon aipatu ez den arren.

5.- Amatiñoren ustez:

- a.- bada garaia Klementzia Richardek euskarari egindako ekarpena aitortzeko.
- b.- ehun urte baino gehiago behar izan dira Klementziak Bonapartek baino askoz ere lan handiagoa egin zuela jakiteko.
- c.- Klementziarekiko zorrak kitatzeko, komenigarria litzateke Euskaltzaindiak zuberotarra omentzea.

C. Idatz ezazu Klementziaren biografia

Entzun dituzun bi audioetako informazioa baliatu eta osatu testu egoki bat Klementzia Richarden bizitzaren berri emanez.

Laguntzeko, hona hemen biografia osatzeko erabil ditzakezun hainbat puntu:

- Luis-Luzien (Louis-Lucien) Bonaparte printzearen lana Euskal Herrian: noiz etorri zen, zer egin zuen eta noren laguntzarekin
- Klementzia Richarden familia eta joan-etorriak
- Klementzia eta Bonaparteren arteko harremana

ERANTZUNAK

A.- Klementzia Richarden biografia laburra Joseba Aurkenerenaren eskutik

	Ordenatu (1-7)	
Bonaparte eta Klementzia printzearen lehen emazte Maria Anna Cecchi hil zenean ezkondu ziren.	5	
Bere aitaren lana zela-eta, leku batetik bestera mugitu zen Klementzia bere senideekin batera, eta horri esker ikasi zituen zenbait euskalki.	1	
Klementzia Bonaparteren etxera joan zen, bizitzera eta lan egitera.	3	
Bonapartek eta Klementziak bildu zituzten eskuizkribuak Nafarroako Aldundiari saldu zizkieten.	6	
Luis Luziano Bonapartek Euskal Herrira egin zituen bi bidaietako batean ezagutu zuten elkar Klementziak eta Bonapartek.	2	
Kepa Altonagak Klementziaren bizitzari buruzko zertzeladak jasotzen dituen Duvoisin kapitainaren malura liburua argitaratu zuen.	7	
1859ko otsailaren 11n jaio zen Klementzia Richard eta Luis Luziano Bonaparteren Louis-Clovis semea.	4	

B. Klementzia Richarden biografia laburra Luis Aranberriren eskutik

1.- c; 2.- b; 3.- a; 4.- c; 5.- a

C.- Idatz ezazu Klementziaren biografia. Hona hemen biografia-eredu bat:

Luis-Luzien (Louis-Lucien) Bonaparte printzearen lana Euskal Herrian: noiz etorri zen, zer egin zuen eta noren laguntzarekin

Bonapartek bi bidaia egin zituen Euskal Herrira euskalkiak aztertzeko asmoak bultzatuta, Londresen Anton Abadia ezagutu ondoren. 1856an, hamarren bat laguntzaile bildu zituen, denak gizonezkoak eta erdiak inguru apaizak. Hauez gain, ordea, Klementzia Richard ere izan zuen laguntzaile Bonapartek. Etxeko langilea zen eta euskararekin loturiko aferetan lankide handia bihurtu zen Bonaparterentzat. Dirudienez, Klementziak laguntzen zion Bonaparteri bere probak eta zuzenketak egiten bere artikuluetan eta. Zenbaiten ustez, Bonaparteren laguntzaile aproposa izan zen Klementzia, are gehiago kontuan izanik Bonaparte hizkuntzalaria ez zela euskalduna. Euskal Herrira etorri eta handik hamabi urtera aurkeztu zuen Bonapartek Euskal Zazpi Probintzietako Dialektoen Mapa ospetsua.

Klementzia Richarden familia eta joan-etorriak

Klementziaren aita, Jean Baptiste Richard zen eta ama Joséphine Grandmontagne. Lorenakoak izan arren, Klementzia Larrainen jaio zen. Aita Nafarroa Behereko bankako burdinolara etorri zen lanera. Bertan ezkondu ondoren, Larrainen, Oroz-Betelun eta Lasarten bizi izan zen familia. Batetik bestera ibili zen, beraz, Klementzia Richard eta euskalkiak ikasteko aukera izan zuen. Aita Lasarten hil zen. Ondoren, ama eta Luzia ahizparekin Zegamara joan zen bizitzera eta aurrerago, Araia aldera. Klementzia eta hizkuntzak: zenbat eta nola ikasi zituen Klementzia giro poliglota batean hazia eta hezia izan zen, gurasoak han-hemenka Euskal Herrian zehar ibiltari aritu zirenez gero. Izan ere, familiaz zubereraz hitz egin arren, Klementziak behe-nafarreraz, goi-nafarreraz eta gipuzkeraz ikasteko aukera izan zuen, baita frantsesez, gaztelaniaz eta ingelesez ere.

Klementzia eta Bonaparteren arteko harremana

Zuberotarra jaiotzez, Klementziak 27 urte besterik ez zituen 44 urteko Bonaparte hizkuntzalari ezkondua Euskal Herrira heldu eta elkar ezagutu zutenean. Printzea ez zen sorgor geratu Klementzia gaztearen xarma eta nortasunaren aurrean. Antza denez, berehala konpondu ziren elkarrekin eta urtebete geroago Klementzia Londresen bizi zen printzearekin. Emazte italiarra zuen Bonapartek, baina banatuak ziren, nahiz eta ezkondata zeuden eliza katolikoaz. Ondorioz, Klementziak eta Bonapartek sekretuan mantendu zuten elkarrekin bizi zirela. Baina paperei jarraiki, jakin badakigu 1859ko otsailaren 11n Louis-Clovis izeneko semea izan zuela bikoteak. Ia 80 urte zituen Bonapartek bere lehen emaztea Maria Anna Cecchi hil zenean, eta berehala ezkondu zen Klementziarekin, 35 urtez elkarren arrimuan bizi ondoren. Zoritzarrez, bost hilabeteko iraupena izan zuen ezkontzak, printzea bost hilabete eskasera hil baitzen. Alargunduta, Londresen bizi izan zen Klementzia printzesa tituluarekin.

TRANSKRIPZIOAK

Klementzia Richard, euskalkien lehen maparako ezinbesteko bidelaguna (04:27)

Esataria. Aita, Jean Baptiste Richard eta ama Joséphine Grandmontagne Lorenakoak izan arren, Klementzia Larrainen jaio zen. Aita Nafarroa Behereko bankako burdinolara etorri zen lanera. Bertan ezkondu ondoren, Larrainen, Oroz-Betelun eta Lasarten bizi izan zen familia. Batetik bestera ibili zen, beraz, Klementzia Richard eta euskalkiak ikasteko aukera izan zuen. Aita Lasarten hil zen. Ondoren, ama eta Luzia ahizparekin Zegamara joan zen bizitzera. Aurrerago, Araia aldera.

Luzia ahizpa, maisu eta olerkari zen Klaudio Otaegirekin ezkondu zen Zegaman. Klaudio Otaegi Hondarribira bidali zuten lanera. Eta han Luis Luziano Bonaparte ezagutu zuen. Bonapartek bi bidaia egin zituen Euskal Herrira euskalkiak aztertzerako Londresen Anton Abadia ezagutu ondoren. Eta garai hartan Klementziarekin elkartu zen.

Joseba Aurkenerena idazle eta irakasleak lagundu digu historiako pasarte haiek harilkatzen.

Joseba Aurkenerena idazlea. Ezagutu eta eraman zuen bere etxera etxeko langile gisa eta horrela. Eta lankide ere bere lanetan, lagundu baitzion horrela, bere lanetan. Eta jakin badakigu, nahiz eta ezkutuan gorde zuten elkarrekin bizi zirela eta, zeren eta Bonaparte printzea ezkondua zegoen emazte italiar batekin, banatuak ziren, baina ezkondata eliza katolikoaz. Eta orduan, mantendu zuten sekretuan elkarrekin bizi zirela. Baina paperei jarraiki, jakin badakigu 1859ko otsailaren 11n Louis-Clovis izeneko semea sortu zitzaizela.

Esataria. Bonaparteren emaztea, Maria Anna Cecchi hil zenean ezkondu egin ziren, baina bost hilabeteko iraupena izan zuen ezkontzak, printzea bost hilabete eskasera hil baitzen. Klementzia Richardek hainbat euskalki ezagutzen zuenez, Bonapartek euskal dialektologian egin zuen lanean laguntzaile izan zuela uste du hainbat adituk.

Joseba Aurkenerena. Arana Martijak idatzi zuen bere gutun batean Clémence Richard zela Bonaparte printzearen etxeko langilea eta bere, bere aferetan, euskararekin loturiko aferetan, lankide handia eta berak laguntzen ziola bere probak eta zuzenketak egiten bere artikuluetan eta.

TRANSKRIPZIOAK

Gure historiara, gure literaturara pasatu dena da Bonaparte printzea, Napoleonen iloba zena. Eta ongi, ongi merezitua, e! Baina Marie Clémence Richard hor geratu da, itzal baten modura.

Esataria. Alargunduta, Klementzia, Londresen bizi izan zen printzesa tituluarekin. Luis Luzianok eta biek bilduriko eskuizkribuak Gipuzkoa, Bizkaia eta Nafarroako diputazioei saldu zizkieten 1904an. Azkue eta Fermin Lasala bitartekari izan zirelarik, nahiz eta Chicagoko Newberry liburutegi ospetsuak lehenago eskatu. Berari buruz gehiago jakin nahi izatekotan, hauxe Joseba Aurkenerenak eman digun aholkua.

Joseba Aurkenerena. Gai honetaz, Marie Clémence Richardi buruz, nik dakidala behintzat, ezer gutxi idatzi da. Bakarrik Kepa... Nik topatu... Bueno, badira garaiko gauzak Grandmontagne eta, bere familiako zuena, horrek idatzi zuen, eta horrela... Baina aztertu nolabait eta ikertu bere bizitza eta bere lana bakarrik Kepa Altonagak egin du, Duvoisin kapitainaren malura izeneko liburuan, Pamielaren bitartez plazaratu zuen ikerketa-lan horretan. Eta aski polita da.

Klementzia Richard, emakume ezkutua (03:00)

Luis Aranberri “Amatiño”. Dialektologia-biltzarra antolatuko du Euskaltzaindiak hilabete barru. Euskal dialektoen lehen mapa Louis-Lucien Bonaparte printzeak osatu zuen XIX. mendean. Eta, esker onez, bere izeneko plaza dago Donostian.

Bonaparte hizkuntzalaria 1856an etorri zen Euskal Herrira, bertako dialektoak aztertzeko. Bildu zituen lanean hamarren bat laguntzaile, denak gizonezkoak eta erdiak inguru apaizak, eta hamabi urte geroago aurkeztu zuen Euskal Zazpi Probintzietako Dialektoen Mapa ospetsua.

Badirudi, oster, hartan jardun ziren guztiak ez zirela gizonezkoak izan. Kepa Altonaga euskaltzainak jakinerazi bezala, mundu maskulino hartan bazen isilpeko emakume ezkutua: Klementzia Richard, Bonaparteren beraren bigarren emaztea izango zena.

Zuberotarra jaiotzez, Klementziak 27 urte besterik ez zituen 44 urteko hizkuntzalari ezkondua Euskal Herrira heldu eta elkar ezagutu zutenean. Antza, berehala konpondu ziren elkarrekin, urtebete geroago Klementzia Londresen bizi zen-eta nagusiaren etxean, eta baita bion semea erditu ere.

Altonaga euskaltzainari jaramonik egingo badiogu, segurutik printzea ez zen sorgor geratu Klementzia gaztearen xarma eta nortasunaren aurrean, baina ba omen zen beste arrazoi profesionalagoren bat ere, Klementzia giro poliglota batean hazia eta hezia baitzen, gurasoak han-hemenka Euskal Herrian zehar ibiltari aritu zirenez gero.

Izan ere, familiaz zubereraz hitzegin arren, Klementziak behe-nafarreraz, goi-nafarreraz eta gipuzkeraz ikasteko aukera izan zuen, baita frantsesez, gaztelaniaz eta ingelesez ere. Ez ohiko prestakuntza hark bihurtu zuen Klementzia Bonaparteren laguntzaile aproposa, are gehiago kontuan izanik hizkuntzalaria ez zela euskalduna. Horra non, beraz, Klementzia izan zitekeen euskal dialektoen lehen maparen egiazko koordinatzailea, nahiz bere izena sekula inon agertu ez.

Ia 80 urte zituen Bonapartek bere lehen emaztea hil zenean, eta berehala ezkondu zen Klementziarekin, 35 urtez elkarren arrimuan bizi ondoren.

Klementzia, euskal dialektologo ezkutua, orain ehun urte luze hil zen. Mendea behar izan dugu haren lan isilaren ekarpena aitortzeko. Ez dut esango senarrari besteko plaza zor zaionik baina, horratik, agiriko omenalditxoren bat hurrengo dialektologia-biltzarrean? Euskaltzaindiak du hitza.